

THÁLIA HAJLÉKAI

● „Azok a régi, boldog békeidők...” — sóhajtoztak az öregek, valahányszor szóba került a múlt század vége, s a századfordulót követő „ferencjós-kás” évtized. Egyik oldalon a nosztalgia bécsi keringős, millenniumi cukormáza, a másikon a hárommillió koldus országa, aratósztrájkok, csendőrsortúzek, tüdőbaj, sűrűsödő hadgyakorlatok és mindaz, ami a világháborús égéshez és következményeihez vezetett... A tények ismeretesekek a történelemből, irodalomból, de az már kevésbé, hogy — ha az idejüket nem számítjuk! — ekkor épültek utoljára színházak Magyarországon (vagyis nem felújítás vagy átalakítás folytán lettek azzá).

1910. július 10. Kosztolányi lelkes hangú cikket írt A Hétben a befejezés előtt álló, Tisza Kálmán téri színházépületről: „Micsoda nagyszerű gondolat. Háromezer ember. Háromezer fej. Háromezer szív.” A monstrum 1911-re felépült (ma Erkel Színháznak hívják) — és színésztető lett belőle, mert itt minden prózai társulat előbb-utóbb megbukott. A méretek színházát nem kedvelték, nem is kedvelhették meg a tömegek.

Ami viszont a múltat illeti, Kosztolányi az elavult formájú barokk színház megítélésében már nem tévedett: „Még egyszer visszazapillantást vetettem a színházra, melyben narancsszínű villanygyertyák égtek és bordó bársonyszölyék terpeszkedtek. Néha az ember úgy tekint az előtte álló tárgyakra, mint egy idegen, meszse a jövőendő mélységeitől, a történelemtől. Úgy éreztem én is, hogy a színház, melyet a tőke — a külsejében — felpiperézett, s a kiváltságosoknak hozzáférhetővé tett, a múlté. Bonbonnière-nek, kamarajáték-színháznak, aranydoboznak nevezték egykor, még tegnap is, de a jövőendő aligha kegyeli az ilyen helyeket.”

Hát mit kegyel? Mert bőségesen itt van már az a jövőendő... Vágyik valami újra, másra: korszerű színpadtechnikára, variálható néző- és színpadtérre, ideális látási és hallási viszonyokra és arra, hogy minél előbb megsza- baduljon a 70—80—90 évvel ezelőtt épített, romló-bomló kukucska-színházaktól. Csakhogy ma egy modern, jól felszerelt színház

felépítése 250—300 millióba kerül!

Jobb későn, mint soha

Májusban ünnepelte a Színháztechnikai Szakosztály tízéves jubileumi évfordulóját. Színpadgépészeti, hangosítási, világítástechnikai szakemberek, mérnökök, műszaki vezetők, építésszek, szcenikusok hozták létre ezt a szervezetet, hogy színházaink műszaki gondjain közösen segítsenek. Ami a magyar színházakban ma még használható állapotban van, az ezeknek a lelkes, ötletekkel teli műszakiaknak köszönhető. Tény, hogy csak ott sikerültek jól a tatarozások, felújítások, ahol kezdettől fogva a szakosztálytagok tanácsai szerint járt el a kivitelező.

Az ünnepség szünetében a téma néhány avatott szakértőjével beszélgettem.

Milyen állapotban vannak színházaink? Miért tart 6—10 évig egy-egy rekonstrukció? Megéri-e a beleölt pénzt, s ha igen, miért fajul néha egy-egy átadás bírósági ügygyé?

Íme néhány vélemény:

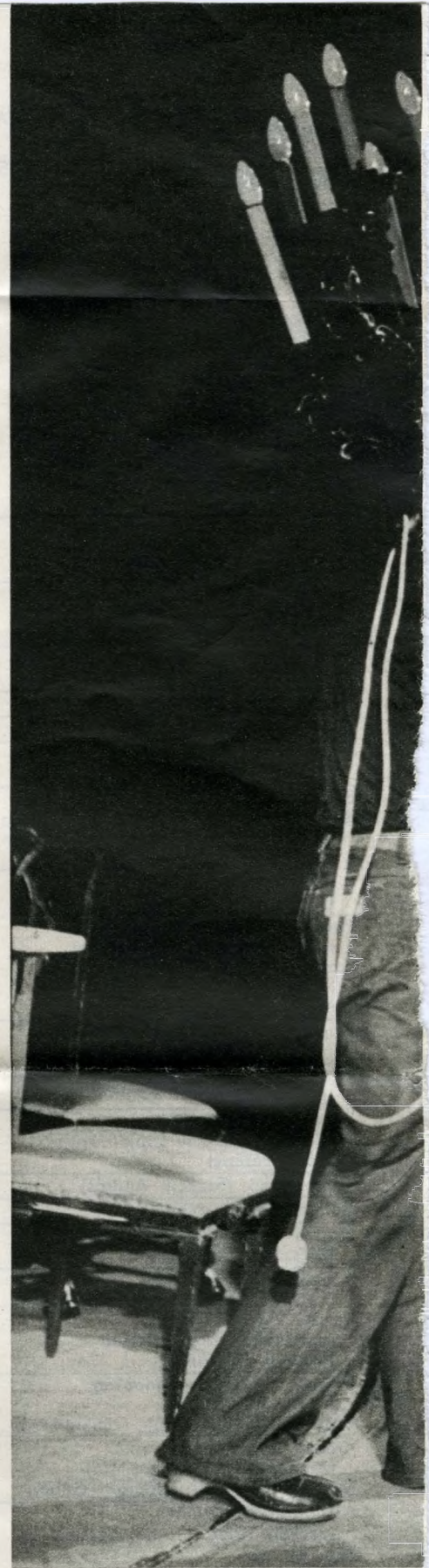
Szabó Jilek Iván, a Középutatervező Vállalat színháztechnikai tervező mérnöke: „Közhelynek számít, hogy elmondjuk: színházaink a századfordulón épültek, a barokk színházak stílusában, formájában, keretes színpadokkal, páholysoros nézőterekkel. Se a társadalmi átalakulás nyomait, se a modern művészeti törekvéseket nem tükrözik. Dűledeznek, mállanak, egyiket a másik után kell rohamtempóban, kevés munkással helyreállítani. A fővárosi színházak szűk helyen szorongnak, a műhelyek, raktárak szétszórva a környéken. Már régen beépült minden zug, udvar, alig-alig képzelhető el igazi átváltozás.”

Schmidt János, a Fővárosi Tanács Művelődési Intézmények igazgatóhelyettes főmérnöke: „Sokan támadnak bennünket azért, mert a századfordulón épített színházakat igyekszünk felújítani. Azt szokták mondani, hogy szegény ember vízzel főz — mi így állunk. Régi épületekben akarunk modern színjátszást csinálni, de más út nincs! Tudomásom szerint új színház építését, a gyórin kívül, nem tervezik, bár az új Nem-

zeti Színház kérdése évről évre felvetődik. Marad — gondos előkészítés után — a felújítás, a tatarozás, de ez az előkészítés a legtöbb esetben hiányzik! Mondok egy példát. Az Operettszínház felújításakor 40—50 ember összehangolt munkájára lett volna szükség. Ehelyett e jetlen kubikus talicskázott három hónapon keresztül. Vagy ott van a Szegedi Kamaraszínház esete. Eredetileg tatarozásról volt szó, de amikor a színházat szétbontották, rájöttek, hogy mást akarnak, és legjobb lesz, ha felújítják az egész épületet. Havonta változtak a tervek, ráadásul a kivitelező még életében nem épített színházat, így nem csoda, ha az alapvető tűzrendészeti, balesetvédelmi szabványokat sem tartották be. Lepadlóták például azt a forgószínpadot is, melyet másfél millióért előtte beépítettek. Hiába vártak bennünket pezsgőspohárral az átadásnál, véleményező bizottságunk nem engedte megnyitni ezt az alkalmatlan épületet. Még egy évig épült ezután, míg végre tavaly elfogadhatóvá pofozták. Az a baj, hogy nincs egy komoly kivitelező vállalat nálunk, amelyik színházakkal foglalkozik. Nem „üzlet” a színházépítés-renoválás. Itt nincs akkora nyereség, mint más intézmény jellegű építkezéseknél.”

Hajagos Árpád, a Madách Színház főmérnöke: „Egyre több hír jön arról, hogy a vidéki színházakat be kell csukni előregedésből származó, használhatatlan műszaki állapotuk miatt. A szegedi és a debreceni már bezárták, szükség lenne a pécsi, a kaposvári és a veszprémi színház rekonstrukciójára is... Ugyanakkor Sopronban, Egerben, Nyíregyházán színházépületek állnak üresen, társulatok nélkül. Vajon nem lehetne szükségből átköltöztetni a szűkölködő társulatokat ezekben a városokba, amíg a felújítás tart? Csak egy dolog segít: minél hamarabb leállítani a játékot a rozszant épületekben, és felújítani őket, amíg egyáltalán anyagilag, műszakilag lehetséges.”

Óvári Győző, a Vígyszínház főmérnöke: „Szó esett a tervezés és kivitelezés hibáiról. Ott a Pesti Színház: 1963-ban egy szakértőkből álló bizottság a Bartók-termet alkalmatlannak találta színjátszásra. Az illetékesek másképp döntöttek, s én, mint az előző bizottság vezetője, most azt a feladatot kaptam, hogy a felújítást vezessem. Vitatkozni nem lehetett. Szorított a határidő, az egykori, elavult mozihelyiségből viszonylag rövid idő alatt korszerű színházat kellett varázsolni. 1967 őszén nyílt meg a színház, úgy, ahogyan most látjuk. A tervezők nem készakarva követték el a hibákat, de minden talpalatnyi helyért meg kellett küzdeni, és ez kompromisszumokkal járt. A maximális 400 szék helyett 548 ülőhelyet suszteroltunk be. A szellőzés ma sincs rendben, 2,5 köbméter jut az előírt 6 köbméter helyett egy személyre. A levegőt a szomszédos udvarról kapja a színház, és a közönség gyakorta szivhatja a lakásokból áradó hagy-

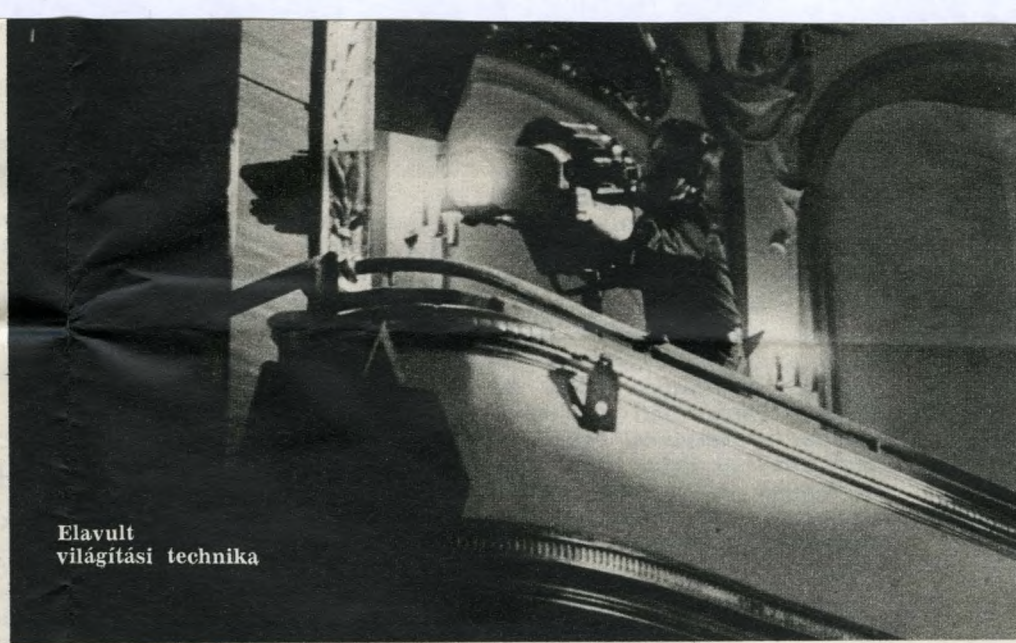
más tojásrántotta szagát. Az első hónapokat megkeserítette, hogy valahol a házban egy vécé minden lehúzáskor hörgött, bögött, sivített, ezért hetekig nem lehetett próbálni, játszani. Ha a tervezés hibáiról beszélünk, mindig meg kell vizsgálni, hogy milyenek voltak az adott, megváltoztathatatlan körülmények.”

Mesélnek hátborzongató hajrákról, fusizásokról. Ünnepekhez kötött, erőltetett határidőkről. Nem lehet mindenhová ugyanazt gyártani, a színházi gépek egyedi, hosszabb kipróbálás, finomítás után működnek csak jól. Ez viszont zavarja a próbákat, előadásokat. Szükség van-e egyáltalán bonyolult gépekre, forgatha-

A fázasztó
fizikai munka
változatlan

FARKAS TAMÁS felvételei

Elavult
világítási technika

Korszerű
világítástechnikai
vezérlőpult
a Fővárosi
Operettszínházban

tó elő- és oldalszínpadokra, hidraulikus emelőkre, csodaszerkezetekre? Egyik-másik agyongépesített színház vajmi kevés művészi sikert könyvelhetett el eddig, ugyanakkor híres társulatok dolgoznak viszonylag puritán körülmények közt. Az abszolút példaként emlegetett új, londoni Nemzeti Színházról is kiderült, hogy sem az alsó, sem a felső gépezet nem működik!

1979-ben bezárja kapuit a Madách Kamara, majd a 80-as évek elején követi a Budapesti Gyermekszínház, a József Attila és az Opera. Gondolkodni kéne azon, hogy milyen legyen a színházban a gépek és az emberek viszonya, nehogy az automatizált díszletmozgatás legyen majd az előadás

legnagyobb élménye. Ha viszont már cserére kerül a sor, akkor a könnyen kezelhetőség, az egyszerűség és a többcélúság jellemezze az új színpadtechnikát.

Beszélgető partnereim közül néhányan kifogásolták, hogy a színészeket, rendezőket nem érdekli a színház műszaki állapota, a felújítási tervéknél is hiába kérnek tőlük véleményt. A legtöbb esetben egy vállrándítás a válasz. Még olyan érv is elhangzott, hogy a főiskolán a színész-és rendezőnövendékek alapvető színháztechnikai, műszaki ismereteket is tanulhatnak. Akkor legalább megnőne a műszaki szakma becsülete, nem lennének a színházban a műszakiak „másodrendű” állampolgárok...

Hogy miért van így, arra Nagy Attilától kaptam választ, aki a Thália öltözőjében, háromnegyed órával a *Tóték* kezdete előtt is hajlandó volt velem színháztechnikai kérdésekről szót váltani:

— Rendkívül lényegesek a színházi rekonstrukciókra vonatkozó kérdések, de a színészi játék fejlesztésében, a művészi szemléletben sokkal több akadály áll még előttünk, mint a technika dolgiban. Ha a világ leghíresebb előadásai Budapestre jönnek és sikert aratnak, akkor nem technikai akadályok gáncsolják elsősorban a művészi munkát. Nevetésem arra hivatkozni, hogy egy színház tíz éven át azért nem produkált jó előadásokat, mert ilyen vagy olyan volt az épület.

De a színházak elavult berendezése mégiscsak sok kárt okoz. A Tháliában például a kilencediktől a tizenhatodik sorig akusztikai holtpont van, az itt ülők hallási zavarokkal küszködnek. Ha ide beszélénk, az összes többi néző csodálkozna, hogy miért ordibálunk. Aztán ott van a világítás, a huszadik századi játék jellemzője: a rendezők a kísérőlámpák egész sorát felhasználják, mert kiemelnek, hangsúlyoznak a fényekkel. Amíg nálunk egyetlen lámpa jut valakire, addig a színész arca szenttelen, jellegtelen, fehér folt — pacni. Egyáltalán nem akarom én alábecsülni a technikát! De a lényegesebb kérdés az, hogy bármiféle térben helyezem is el a játékot, annak a

térnek kikerülhetetlen következményei vannak, tehát alkalmazkodni kell hozzá. Istállóban, lőporraktárban, pincében is lehet jó előadást csinálni, ha a nem éppen ideális helyet belekomponáljuk látomásainkba.

— Amikor a londoni Nemzetit építették, az angol kormány egy ellenőrző bizottságot jelölt ki, Laurence Olivier lett az elnöke, valamint — másokkal együtt — Peter Brook és Peter Hall a tagjai. Nálunk miért nem segítik színészeink véleményükkel, javaslatokkal a tervezést és a felújítást?

— A legtöbb színházban élő művészek se ideje, se energiája nincs arra, hogy a színpad térbeli adottságaival, műszaki problémáival foglalkozzon. A főiskoláról többé-kevésbé „zölden” kerülnek ki a fiatalok, s a színész élete végtelen felkészülés, megújulás, töltekezés. Soha sincs „készen”, ami a tökéletes alakítást illeti. Rengeget beszélünk arról, hogy milyen legyen a színház: zárt-e vagy nyitott, variálható-e, vagy maradjon meg doboz formában. Mindnek igaza van, de egyiknek sincs kizárólagosan igaza! Úgy gondolom, hogy a jövő a könnyen változtatható térelrendezésű színházaké, ahol a különféle elképzelések nagyon jól megférnek egy-

más mellett, de erre még várni kell...

Paál István, a Szolnoki Szigligeti Színház rendezője jól ismeri a pécsi és a győri színházak műszaki állapotát is: „A rendező és a díszlettervező képi gondolkodását elszűrkíti, ha tudja, hogy olykor-olykor még a legegyszerűbb színpadi trükkök, változások sem valósíthatók meg a körülmények miatt. Egyik helyen alacsony a zsinórpaddás, vagy gyatrák a műhelyek, másutt nincs forgószínpad, s az ősrégi-primitív világosításra se nagyon lehet építeni. Szinte minden színházban gond a szakemberhiány. Maradna — esetleg — a Grotowski-féle »szegény színház« önként vállalt puritánsága, esztétikája, de ennek gátat szab a dobozszerű színpadtér és a közönség idegenkedése, izlésbeli konvenciói. Ezért a szűkségből megpróbálunk erényt fabrikálni. Gyakori a statikus, «szürnaturalista» színpadkép. Mi más tehetnénk, mint hogy a lényegre szorító leegyszerűsítést alapjáratként alkalmazzuk? Az állandó balesetveszély, az előadások váratlan műszaki hibái fenyegetik a színészek életét, roncsolják a rendezők idegeit. Általában a rendezőktől a műszaki vezetők nem kérnek véleményt, mintha a színházi formanyelv és esztétika

változásai nem is érintették volna meg őket. Tisztelet a kivételnek! Persze, én nem vagyok mérnök, statikai kérdésekről nem tudnék vitatkozni, de a művészek igényeiről, új elgondolásainkról igen. Mint ahogy meg is tettem, amikor az UNESCO-pályázat során néhány fiatal építész-tervező megkeresett.”

Legyen kiváló, de ne legyen kiváltsága?

Az is csoda, ha esténként felmegy a függöny. Elvékonyodott a díszletmunkások, világosítók, színpadtechnikusok, festők, műhelymesterek rétege. Inkább mennek, mint jönnek, nem vonzó többé a színház eleven, színes élete, a művészek és művészet közelsége. Mert mit ajánl a színház? Összevissza munkaidőt, heteken-hónapokon át tartó túlórázást. Szabad szombat nincs, s a farszto, fizikai munka is változatlan. Szociális juttatások? Egy-egy színház aligha tud bölcsődét, óvodát, üdülőt fenntartani. Lakás? Némely vidéki városban az úgynevezett „színházház” (itt laknak a nem helybeli műszakiak is) legfeljebb egy közepesen felszerelt munkásszállásra emlékeztet. Műszaki képzés, továbbtanulás? Mikor és hol?

Ugyanakkor a műszaki tegyen félre családost, terveket, mondjon le a magánéletéről, a társadalmi kapcsolatokról, a közösségi tenni-valókról — vagyis reggeltől estig álljon színháza rendelkezésére. Legyen gépszerűen pontos, jó modorú, szolgálatkész, józan életű, intelligens — legyen színházi szerzetes. Óvári Győző találóan jellemezte ezt a szerinte is lehetetlen állapotot: „Legyen kiváló, de ne legyen kiváltsága?” Pedig a színház veszélyes üzem: elég egyetlen rossz mozdulat és bekövetkezik a tragédia.

A Színháztechnikai Fórum 1976/3. számában találtam az alábbi statisztikát: 1971-ben a művészek és műszakiak 10,9 százaléka, 1975-ben már 15,7 százaléka szenvedett könnyebb-súlyosabb balesetet. Operettszínház: 1976-ban a színpadon térdelő egyik díszítőt úgy tarkón ütötte a szabályosan (?) leeresztett díszlet, hogy néhány órával később meghalt. Vidám Színpad: 1977-ben az alsó színpad aknájába díszleteket engedtek le. Az egyik dolgozó figyelmetlenül lépett, lezuhant, szörnyethalt. Igaz: veszélyes az öntöde is, a gyárak, a bánya. Megelőzni, csökkenteni lehet ugyan a szerencsétlen esetek számát, de megszüntetni sohasem. Az okok: 1. Munkaerőhiány, gyakorlatlanság; 6—8 méteres díszleteket csak óriási rutinnal szabad mozgatni. A betanításra nincs idő. 2. A jó munkaszervezés esetenként hiányzik. 3. Díszlettervezői agyrémek, életveszélyes vas-traverzek, lépcsők színpadra állítása. 4. Az előregegett, megbízhatatlan gépek törései. 1976-ban az Operaház egyik hidraulikus hengere megrepedt, lezuhant a díszlettartó, és súlyosan megsebesítette az egyik díszítőt. 5. Figyel-

metlenség, felkészületlenség, fáradság, lehetetlen fenntartás, utasítás veszélyes produkciók végrehajtása. 7. Ittasság.

A színészek baleseti mutatója is emelkedik. A Nemzetiben a Bertalan-napi vásár próbáiban a ferde lépcsőn nyolc sérülés történt. Írott malaszt marad az is, hogy mozgásban levő, felfüggesztett terhek alatt tartózkodni tilos. Nagy Attila mondja: „A technikai állapotok miatt majdhogynem életveszélyes foglalkozássá vált a színészet. Ha elképzelem, hogyan festettem volna a Csusingarában, a fejemen egy balesetvédelmi sisakkal... Nem. Ez nevetséges! A Történelem alulnézetben előadásain módomban sincs veszélytelen helyet választani, mert ha a négy és fél mázsás vassín alá tolják az ülökémet, hát odatolják, és ott ülök.”

Végre elindult egy lassú, de egészséges folyamat: fizetésemelések várhatók, azonkívül az idén vagy jövőre valamelyik szakközépiskolában megindul a színháztechnikai szakemberek képzése.

Mégis, miért tartanak ki annyian színházainknál éveken, évtizedeken át? Milyen elszántság kell ahhoz, hogy valaki ilyen körülmények között is a helyén maradjon? Mert nem vitás, hogy itt van a „legfanatikusabb” törzsgárda!

A legszínesebben talán Grózik Szilárd, a Radnóti Színpad fővilágosítója fogalmazott, aki 15 éve dolgozik már a pályán: „Egyszer megkérdeztek Aesopustól, hogy mi a legjobb a világon. Így válaszolt: a nyelv. És mi a legrosszabb? — kérdezték. A nyelv — mondta ismét. Áttéve ezt a színházi életre: Mi a legjobb a világon? A színház. De a legrosszabb is! Durva hasonlat? Minden örömmünk, bánatunk ideszögez bennünket. Ha nem volna színház, az volna a bajunk — van színház: ez a bajunk. Én most itt tartok.”

Sírós-mosolygós maszk...

Eddig mintha kellett volna Thália asszony sírós maszkja, pedig egyre inkább itt a mosolygós is... Előbb-utóbb úgyszólván megújulnak színházaink, csak kérdés, hogy milyen áron, mennyi bosszúsággal, hibával.

Született egy nagyszerű Báb-színház, egy kissé szokatlan, egy kissé túldíszített, de modern színpadterű Várszínház. A felújítás óta nagyon jól használható a Radnóti Színpad és az Operettszínház, a novemberben nyíló győri pedig már egy kicsit a jövőt példázza... Befejezésül hadd idézzem ismét Kosztolányit: „A technika boszorkányos fejlődése valami ismeretlen jövő felé sodorja a drámai művészetet. Még nem tudni, hogy megsemmisíti-e vagy ismeretlen magasságokba emeli, amint hogy bizonytalan az is, hogy a harci technika fejlődése az örök békét szankcionálja-e, de kétségtelen, hogy ez az evolúció megkezdődött.”

HORVÁTH TAMÁS

Hat-, nyolcméteres díszleteket csak óriási rutinnal szabad mozgatni